

»Breivik nas še vedno opominja, da lahko majhna skupina povzroči veliko zla.«

Thomas H. Eriksen, antropolog

DAŠA LIČEN

Thomas Hylland Eriksen, profesor za socialno antropologijo na Univerzi v Oslu, pooseblja mešanico pesimizma in optimizma, ki tvori podlago njegovega aktivizma. Ko je lani na konferenci *Democracy in Europe Challenged* v Oslu izjavil, da bo težko poiskati način za preživetje v enaindvajsetem stoletju, je marsikomu zastal dih. Nekaj je kaj takega prebrati v popularnih medijih, nekaj drugega pa slišati iz ust verjetno najuglednejšega antropologa Stare celine. Kljub temu, da jih šteje le nekaj čez petdeset – kar velja v akademski sferi za nizko starost –, je Eriksen relevanten glas svetovne znanosti; njegova knjiga *Majhni kraji, velike teme* je prevedena v številne jezike, tudi v slovenščino. Verjame, da mora znanstvenik stopiti iz akademskih vrst in poseči v širšo skupnost. S komentarji tragedije, ki jo je povzročil Breivik, ali s sodelovanjem pri podelitvi Bjørsonove nagrade Edwardu Snowdnu, se je tudi sam javno izpostavil. Eriksen je v Slovenijo prišel konec novembra: na simpoziju *Why the World Needs Anthropologists*, ki je potekal v Ljubljani, je spregovoril o najbolj žgočih težavah našega pregretega planeta.

Profesor Eriksen, redno pišete blog, na youtube imate kanal s posnetki s terena, na katerih se predstavite skoraj kot Indiana Jones. Pišete tudi članke, namenjene širši javnosti. Očitno verjame, da so mediji pomembni za antropologijo.

Antropologija bi se morala bolje zavedati svoje vloge v širši javnosti. Danes smo priča mnogim žgočim težavam, od podnebnih sprememb do identitetnih politik, a tudi razpravam o človeški naravi. To so monopolizirali nevropsihologi in sociobiologi, vendar lahko antropologi izpostavimo drugačne zgodbe. V preteklosti so bili antropologi javni intelektualci, ki so pomembno vplivali na percepcijo ljudi. Danes ni več tako. Danes je najbolj znani sodobni »antropolog« verjetno geograf in evlucijski biolog Jared Diamond, avtor uspešnic o večnem vprašanju, od kod človek prihaja in kam gre. Njegov pogled antropologom ni pri srcu, ker stvari razume le približno; nima antropoloških veščin razumevanja lokalnih skupnos-

ti skozi prakso, vendar uporablja podobne vire in si zastavlja enaka vprašanja kot mi, pri čemer odgovore ubesedi tako, da ljudje radi posegajo po njegovih knjigah.

Če zdravnik hodi po ulici in vidi poškodovano osebo, ji je dolžan pomagati. Ali imajo podobno dolžnost tudi antropologi?

Da, tako mislim. Pri svojem delu se soočam z dvema vprašanjema, prvim v sklopu projekta z naslovom *Overheating* (Pregrevanje), v katerem uporabljamo antropologijo kot orodje za razumevanje sodobnega sveta. Drugo vprašanje išče odgovor na to, kaj je človek. Obstajata dve veliki družini odgovorov na to vprašanje. Za prvo skupino odgovorov je človek zgolj poganjek na velikem drevesu življenja: to je seveda zgodba o evoluciji živih bitij, ki nam ponuja le delni vpogled v človeka. Če se vprašamo malo drugače, in sicer, kaj vse pomeni biti človek, se nenadoma soočimo s subjektivnostjo in čustvi, s kompleksnostjo življenja. Antro-

pologi prispevajo k temu, da pridobi vprašanje, kaj pomeni biti človek, več odtenkov. Človek je mnogo več kot le *homo oeconomicus*, ki ga nagoni ženejo k maksimiranju ugodja in skrbi za gensko nasledstvo. Pogosto slišimo, da smo ljudje agresivne in sebične živali, a že Clifford Geertz je v svojih raziskavah nazorno pokazal, da smo predvsem bitja s sposobnostjo označevanja in samodefiniranja.

Antropološki pogled prispeva k boljšemu razumevanju človeka, ima pa tudi moralne implikacije, zato ne smemo zapostaviti pomena popularizacije naše vede. Iz študentskih let se spominjam smešenja profesorjev, ki so delovali tudi izven akademske sfere, šepetali smo si, da so popularizatorji, ker so pač slabi kot raziskovalci; a zdaj mi je jasno, da take ljudi znanost potrebuje.

Kako bi opisali svoj projekt *Overheating*?

Ta projekt vidim kot del nastajajočega globalnega pogovora o tem, kdo smo in kam

Thomas Hylland Eriksen (roj. 1962) je norveški antropolog, ki predava na Univerzi v Oslu in vodi Evropsko združenje socialnih antropologov. V središču njegovih zanimanj so nacionalizem, globalizem, identitete, klimatske spremembe ter preteklost in prihodnost same discipline. Do sedaj je napisal oziroma (so)uredil štirinajst knjig, med katerimi so bile mnoge prevedene in ponatisnjene. V slovenščini je izšel uvod v antropologijo, *Majhni kraji*, velike teme. Eriksen je dejaven tudi zunaj akademskega polja, saj redno naslavlja širšo javnost z besedili o aktualnih temah.

gremo. V njem ne sodelujemo le antropologi, temveč vsi, ki jih zanima trenutno stanje planeta – to se pravi, tudi ljudje, katerih življenja raziskujemo. Po letališčih in knjigarnah se prodaja veliko literature o globalizaciji in njenih posledicah, a pogosto se mi zdi, da v teh popularnih delih manjka nekaj ključnega. Obljubljajo mi dobro večerjo s tremi hodi, dobim pa zgolj predjed in posladek; na glavno jed, to se pravi življenje ljudi na terenu, pozabijo. Če antropologija ve kaj o čem, je to o življenju ljudi v vsej njegovi raznolikosti. S projektom *Overheating* skušamo zapolniti to vrzel v proučevanju globalizacije. Ne govorimo zgolj o življenju na eni lokaciji, temveč želimo povedati nekaj splošnega o napetosti med lokalnim in globalnim. Malo pretenciozno bom rekel, da ustvarjamo antropološko zgodovino zgodnjega enaindvajsetega stoletja, ki je

antropologija lokalnih razumevanj globalne krize okolja, ekonomije in identitet. Metafora, ki jo rad uporabim, je, da smo v tem projektu zbrani družboslovci, ki sedimo v helikopterju in skozi daljnogled gledamo na svet, sočasno pa s povečevalnim steklom na terenu proučujemo razmerja v zelo majhnih skupnostih. Tako skušamo premostiti nasprotja med dvema ravnema.

Kaj lahko naredimo kot antropologi?

Nismo geofiziki, ne moremo predvideti prihodnjih temperatur na planetu, lahko pa opazujemo odzive ljudi, ki se sprašujejo predvsem, koga lahko krivijo in kaj lahko sami naredijo za reševanje globalnih težav. Težko je kogarkoli vnaprej kriviti. Recimo, ste meščan majhnega perujskega mesta in opazite nenavadne težave z reko, ki teče drugače kot prej. Opazite tudi, da se lede-

Breivik je bil že prav obseden z mano: zanj sem bil značilni predstavnik brezhrbteničnega srednjega sloja, nekakšen požensčen kozmopolitski ljubitelj muslimanov.

niki topijo, a veste, da se je v bližini nedavno odprl nov rudnik. Situacija je resna, ker ljudje vodo potrebujejo. Predvidevate, da je krivo novo podjetje, ki upravlja z vodami in destabilizira lokalno podnebje. To jim poveste, pa vam odvrnejo, glejte, za to nismo krivi mi, gre za globalne podnebne spremembe. Kam se lahko potem obrnete? Naj napišete pismo Obami? Stopite v stik s Kitajci? Kaj lahko naredite? Tak občutek nemoči nas lahko hitro zavede. Najpomembnejše, česar sem se naučil na terenu, je, da morajo globalne politične pobude za spremembe upoštevati realnost na lokalni ravni.

Se kdaj kot antropolog počutite nemočnega, ko vas ljudje vprašajo za konkreten nasvet?

Verjetno moramo vsi najti lasten način ukrepanja, ki je najbolj učinkovit. Nekoč sem imel zelo verno učiteljico, ki so jo vzgajali misijonarji na Japonskem. Biti kristjan na Japonskem je zelo težko, saj ljudi krščanstvo ne zanima. Učiteljica nam je nekoč rekla, da je poznala nekoga, ki je bil vse življenje misijonar na Japonskem in spreobrnjen le eno osebo, a to je dalo njegovemu življenju smisel. Menim, da ne bi smeli biti preveč ambiciozni glede tega, kaj lahko dosežemo. Moramo sodelovati v javnih razpravah, da jim dodamo kanček kompleksnosti, kapljico dvoma. Včasih je to morda dovolj ali pač celo vse, kar lahko naredimo. V primeru podnebnih sprememb so lokalne aktivnosti izjemno pomembne. Poglejte, recimo, Grčijo – ne čakajo jih lepi časi. Največja težava je, da imajo Grki občutek, da jim politike diktirajo od daleč. Zdi se jim, da jim napotke dajejo ljudje, ki njihovih težav ne poznajo, ker ne živijo v Grčiji. Sporočilo antropologije je ravno to, da ljudi, ki o teža-

vah specifičnih lokalnih okolij govorijo zelo splošno, ne smete jemati preveč resno.

Verjetno poznate Slavoja Žižka, saj je v svetu skoraj bolj znan od Slovenije. On trdi, da bi morali za uspešno preprečevanje globalnega segrevanja najprej izvesti revolucijo. Se strinjate?

Gre za protislovje med gospodarsko rastjo in trajnostjo. Z njim se težko spopademo, saj so fosilna goriva zelo dolgo »hranila« naš razvoj. So temelj življenja, kakor ga danes poznamo, vendar so se iz blagoslova prelevila v prekletstvo, ki grozi naši civilizaciji. Žižka bolj zanima neka druga napetost, in sicer med razredno in zeleno politiko. Je pomembnejše ukrepati glede neenakosti ali rešiti svetovno podnebje? Včasih ni mogoče zasledovati obeh ciljev. Sam menim, da so ključni predvsem ukrepi za reševanje podnebnih sprememb, vendar bi jih morali zasledovati v skrbi za družbeno pravičnost. Sem član norveške zelene stranke, ki sodeluje tako s konservativci kot z liberalci in socialisti. Sam sem vedno menil, da bi se morali usmeriti bolj levo, saj lahko le tako resno rešujemo problem trajnosti. Prvi izziv je ustvariti trajnostna delovna mesta: če izgubiš milijon delovnih mest zaradi sprememb v produkciji, jih moraš nekje nadomestiti. To bi morala biti prioriteta.

Takšen premislek izvira iz pozicije, ki Žižku ni znana, namreč iz antropološke diskusije o t. i. človeških ekonomijah. Pripadnika te šole sta npr. Keith Hart in David Graeber. Oba iščeta alternative globalnemu neoliberalizmu. Tu ne gre za socializem. Slovenci dobro veste, da socializem ni pretirano osrečil ljudi, pa tudi okolju ni bil prijazen. Govoriti moramo o ekonomiji, ki zadovoljuje potrebe ljudi: ne le materialne, temveč tudi potrebo po pomenu, občutek, da delam ne-

kaj, kar je smiselno in ima pozitiven vpliv na soljudi in skupnost, da vidim rezultate svojega truda. Smisel ekonomije ni le dobiček, saj je človeško delo tudi napor proti odtujenosti. Če na ekonomijo ne gledaš le kot na sistem za maksimizacijo dobička in proizvodnje, temveč kot odraz teh antropoloških resnic, dobiš drugačne odgovore na vprašanje, kaj bi morali početi. Zato se mi je zdelo dobro, da so Grki na referendumu izbrali »ne«. Ljudem je smiselno omogočiti, da vodijo svojo ekonomijo v skladu s pravili, ki jih postavljajo sami.

Nekje ste napisali, da levica zanemara razmerje med multikulturalnostjo in okoljskimi težavami. Oboje je zdaj izjemno pomembno.

Ja, verjetno je Žižek prav zato občasno tako jezen, ker se še vedno identificira z levico, ki ga je zapustila. Mislim, da imamo mnogi občutek, da smo v ideološkem vidiku brezdomci. Fosilna goriva so bila dolgo recept za rešitev vseh težav, tako na levici kot na desnici, a so nenadoma postala del problema. Levica je bila dve stoletji uspešna pri spodbujanju enakosti, a njena prizadevanja so temeljila na pričakovanju, da se bo ekonomska rast nadaljevala. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je levica skušala posvojiti multikulturalizem, a ji ni uspelo, saj je bila uspešna pri spodbujanju enakosti, ne raznolikosti. Okoljska problematika je vse skupaj še otežila. Kaj sploh lahko narediš, ko moraš izbrati med razredno in zeleno politiko? Na začetku morda izbereš razredno politiko, a kmalu ugotoviš, da je ta del širših težav. Mimogrede, ne strinjam se s tem, kar pravi Žižek o multikulturalizmu. Kadar se norčuje iz njega in ga karikira, pravzaprav ne ve, o čem govori. Podkovan je v številnih področjih, a multikulturalizem ni njegova najmočnejša točka.

Bili ste član odbora za podelitev Bjørsonove nagrade, ki jo je letos prejel Edward Snowden. Toda dejansko je ni prejel, saj ni znano, ali jo bo lahko prišel iskat na Norveško. Je o tem že kaj znanega?

Ne, ne bo prišel ponjo. To je za Norveško

Sporočilo antropologije je ravno to, da ljudi, ki o težavah specifičnih lokalnih okolij govorijo zelo splošno, ne smete jemati preveč resno.

sramota. Od trenutne desne koalicije pravzaprav nismo pričakovali, da bo naredila karkoli, kar bi vznemirilo Američane. To kaže, da Norveška nima neodvisne politike, je odvisna od Američanov. Isti politiki so glasno nastopili v javnosti, ko se je v Parizu zgodil grozni masaker na uredništvu revije *Charlie Hebdo*. Poudarili so pomen svobode govora, odprtosti, demokracije in transparentnosti. Zgolj dva meseca pozneje smo oznanili, da bomo nagrado podelili Snowdenu in od vlade zahtevali, naj mu omogoči varen prihod na Norveško. Ko so nam po dolgem času le odgovorili, so nas preprosto napotili na sodišče. Z drugimi besedami: niso se želeli odločiti. Pravno gledano razloga, da Snowden ne bi smel priti na Norveško, ni, vendar je to zelo malo verjetno. Seveda menimo, da si Snowden zasluži nagrado, vendar je njena podelitev obenem način za razkrinkanje hipokrizije norveške vlade in, širše, dvoličnosti vseh evropskih vlad, razen ruske, do tega vprašanja.

Vpleteni ste bili tudi v polemike po tragediji, ki jo je povzročil Breivik ...

Kakšne tri tedne sem počel le malo drugega, razen tega, da sem se pogovarjal s tujimi novinarji in pisal članke o terorističnem napadu. Mediji stika z mano niso vzpostavili le zato, ker pišem o identitetnih politikah in nacionalizmu, temveč predvsem zato, ker je bil Breivik že prav obseden z mano: zanj sem bil značilni predstavnik brezhrbteničnega srednjega sloja, nekakšen poženščen kozmopolitski ljubitelj muslimanov. To so sicer značilni klišeji, ki smo jim izpostavljeni antropologi, toda če smo bili pred dvajsetimi leti zagovorniki kulturne raznolikosti izpostavljeni le očitkom o naivnosti, so se v zadnjih časih stvari zelo zaostrole: danes nas mnogi obtožujejo izdaje, to pa je nekaj

drugega. Breivik je npr. v meni videl simbol vsega, kar je narobe z Norveško: v svojem manifestu in na posnetkih, objavljenih na *youtu*, me omenja približno petnajstkrat. Klicali so me celo na sodišče, da bi nastopil kot priča obrambe. Psihiatri so ga namreč sprva označili za duševno motenega, za kar bi se moral zdraviti, obramba pa je trdila, da je šlo za premišljeno politično dejanje. Jasno je, da je moraš biti nor, da ubiješ toliko nedolžnih mladih ljudi, toda ideje, ki jih je zagovarjal, niso izmišljiva blaznega posameznika, temveč uživajo široko družbeno podporo. Norveške spletne strani, ki so bile Breiviku najbolj pri srcu, imajo do dvajset tisoč obiskov na teden. Na procesu naj bi torej pričal o razširjenosti njegovih stališč, a mi na koncu tega ni bilo treba, saj so iz dolgega seznama prič poklicali le nekatere.

Vas je bilo strah?

Niti ne. Navsezadnje je bila vsa dežela v tednih po napadu v šoku, tako da na lastne občutke sploh nisem bil pozoren. Ko pa sem se po koncu poletja vrnil na univerzo, sem opazil, s kolikšno prijaznostjo do mene pristopajo ljudje, ki sem jih komaj poznal; pomislil sem, da številni med njimi mislijo, da me vidijo zadnjič. Toda kmalu so se stvari vrstile na stara pota. Seveda se ne moreš počutiti povsem varnega, Breivik nas opominja, da lahko majhna skupina naredi veliko zla. Norveška družba je po napadih postala nekoliko manj zaupljiva, nekoliko bolj zaskrbljena. Seveda tudi mene skrbi za varnost družine, a za osebno varnost se ne menim. Ne smeš dopustiti, da postaneš ujetnik lastnih strahov: to pomeni zmago nasprotnika.

Bi si drznili reči, da se je Norveška nekaj naučila iz te tragedije?

Žal ne. Imeli smo to priložnost in mnogi smo upali, da se bo po tem, ko je Breivik ubil skoraj osemdeset ljudi in rnil še številne druge, ideja etnične čistosti razblinila, saj je vendar nora in nemogoča v tem stoletju. A potrebnih je bilo le nekaj tednov, da se je običajna polarizacija vrnila in ljudje, ki so bili proti priseljevanju, so postali še bolj agresivni.

Ne nazadnje ste tudi sam belopoliti antropolog. Ste se zaradi tega kdaj med raziskovalnim delom, denimo v Trinidadu, počutili neprijetno?

To je seveda ovira, ki jo lahko premostimo le deloma. Toda ko te ljudje spoznajo, kmalu ugotovijo, da si le običajna oseba. Fredrik Barth, znani norveški antropolog, je raziskoval na Novi Gvineji, kjer so ga imeli zaradi bele polti in višine za boga, a so po dveh mesecih ugotovili, da je povsem običajen človek, medtem ko tega njegovi študentje na Norveškem niso dojeli še dolgo ... Antropologija ima kolonialno preteklost; tudi zato skušamo pri projektu *Overheating* sodelovati neposredno z domačini in jih vpeti v raziskavo.

V Slovenijo prihajate na mednarodni simpozij *Why the World Needs Anthropologists* (Zakaj svet potrebuje antropologe), ki skuša antropologijo približati širši javnosti. Se vam vprašanje iz naslova morda ne zdi nekoliko pretenozno?

Ne vem, ali svet potrebuje pisatelje. Verjetno ne. Kot so povedali že modri ljudje pred mano, je človekova potreba po pomenu prav tako močna kot potreba po hrani. Pomen, ki ga daje antropologija, je velik, gre za razumevanje človeka in sveta. Mislim celo, da lahko antropologija naredi ljudi boljše, saj jim omogoča, da se identificirajo z drugimi. Ko vidiš begunce v Sredozemlju, veš, da bi lahko bil med njimi tudi sam. Glavno sporočilo antropologije je, da imajo vsa življenja vrednost, ne glede na to, kako tuja in nenavadna se nam morda zdijo. In da, tudi zato svet antropologijo potrebuje. ✕

ILUSTRACIJA: KATJA PAHOR